

кусію на православних канонічних територіях. І дійсно, в російсько-українському баптизмі це питання майже ніколи не обговорювалось.

1.3. Уявлення про людину і спасіння

Антропологія і сотеріологія баптизму виходять із загальнопротестантського визнання абсолютної гріховності та зіпсованості людської натури і можливості спасіння виключно по благодаті Божій.

Всі реформатори чудово усвідомлювали гріховність людини і зумовлену з цим її вічну загибель. І центральне питання для них полягало в тому, щоб зрозуміти: як грішники можуть бути виправдані? Бо в основі християнського вірування лежить переконання, що грішники можуть бути врятовані і увійти у спілкування з Богом. Але як це зробити практично?

Тема виправдання була улюбленою темою сперечань і суджень у схоластичному богослов'ї, але за тисячу років до Реформації офіційна церква (ані на Сході, ані на Заході) чомусь ні разу не висловила офіційної думки з цього приводу. Найважливіша тема Нового Заповіту в силу ряду причин не була наведена чітко, а богословські мудрування пропонували велику кількість висловлювань з цього приводу. Через те на питання, яке завдяки гуманізму почало звучати не колективно, а індивідуально, особисто: «Що я повинен зробити, щоб спастись?» авторитетні представники історичних церков (поважні монахи, старці і навіть патріархи) давали неоднозначну відповідь.

Традиційно вважалося, що Бог уклав з людиною заповіт, у відповідності з яким зобов'язується виправдати кожного, хто буде відповідати певним умовам святості. Тобто, завжди розумілося, що Бог цілком неупереджено зважає кожну людину: якщо вона задовольняє вимогам Бога — виправдана, якщо ні — засуджена. Іншими словами: який ти є і що ти заробив — те й отримаєш: або вічне життя або вічне засудження.

Захоплено вивчаючи Августина, родоначальник Реформації — Лютер все більше розумів, що грішники не в змозі робити нічого іншого, крім гріха. Сам Лютер у своєму чернецькому житті щосили намагався задовольнити вимоги Бога та чим більш суворо він це робив, тим

більше розумів, що не в силах їх виконати. Він розумів, що це те ж саме, якщо б Бог пообіцяв сліпому мільйон золотих грошей, якщо той зможе бачити. Але це було зовсім неможливо!

Наполегливо вивчаючи Послання до Римлян, Лютер зрозумів, що Боже виправдання засновано не на людських справах, а на милості й благодаті самого Бога. Бог потребує праведності, але по Своїй благодаті Він Сам виконує умови, які людина не в силах виконати. Тобто Він сам відкриває очі сліпому й дає йому обіцяний мільйон золотих грошей.

Що потрібно від людини, щоб милосердний Бог виправдав його? Протестантизм відповідає: тільки віра — *Solo fide*. Але при цьому Лютер, Кальвін та інші протестанти під вірою розуміли не тільки впевненість в історичній істинності якого-небудь фактора або явища. По-перше, для всіх протестантів, і особливо для баптистів, віра є особистою, персональною справою. Тобто це не просто згода з тим, що Христос був на землі як історична персона, яка мала значення для апостолів або для релігійних людей, але це тверда впевненість, що Він прийшов на землю заради мене особисто, заради мого спасіння. Тобто повинна бути особиста віра у Христа, а не у факти, що пов'язані з Христом.

По-друге, віра повинна бути довірою (*fiducia*). Для баптистів віра — це не тільки впевненість у тому, що щось є правильним, істинним, але й готовність діяти у відповідності зі своєю вірою. Тобто, віра — це не тільки впевненість, що Бог існує, але й готовність робити вчинки у відповідності з Божими вимогами, а також готовність довіряти Божим обіцянкам.

По-третє, віра є спосіб об'єднання віруючого з Богом у Христі, це міст або канал, що об'єднує матеріальний та духовний світ, це цемент, або, кажучи сучасною мовою, інфраструктура, що здатна створити єдність людини з Ісусом. Тобто, віра, з точки зору протестантизму, — це не набір доктрин. За визначенням Лютера — це шлюбне кільце, що вказує на взаємні зобов'язання та на спілку між віруючим та Христом.

Таким чином, протестантизм розставив духовні категорії у відповідності з новозаповітним порядком: Бог дарує людині благодать, а потім людина, використовуючи цю благодать, задовольняє праведність Бога. Спосіб, за допомогою якого ця система функціонує, є віра. Саме таких поглядів дотримується сучасний баптизм.

Однак застосування принципу «Тільки вірою» в баптизмі має деякі

особливості. В лютеранстві виправдання вірою підкреслювалося так сильно, що деякі з послідовників Лютера навіть зробили висновок, що християни вільні від моральних зобов'язань, якщо вони мають віру у Христа. Баптисти ж, як і всі радикальні реформатори, підкреслювали не тільки виправдання грішника, що кається, вперше приходячи до Христа, але й постійне виправдання святих, називаючи це процесом освячення. Освячення, за думкою радикалів, це також процес виправдання по вірі, але процес, який протікає все життя й полягає не стільки у впевненості в невідомому, скільки в здійсненні очікуваного. Тобто, кожен день свого життя віруючий дає можливість Христу знову і знову виправдовувати його від повсякденного гріха і недосконалості.

Вітчизняні баптисти, що вийшли з православного середовища й знаходились у православному оточенні, особливо наполегливо підкреслювали важливість нерозривного зв'язку віри та справ. У своєму «Короткому вченні віри», надрукованому в часописі «Місіонерський огляд» №10, 1907 р., баптисти писали: «Якщо пробуджений підкоряється голосу Закликаючого, то отримує благодать покаяння, вірою в Господа Ісуса Христа і набуває прощення гріхів, виправдання перед Богом та свідчення в усиновленні Богу через благодать Святого Духа. Бо вірою спасається людина, вірою, що діє любов'ю; без справ же віра — мертва ... Ця дійсна істинна віра плодом своїм має святість, або освячення життя. Сутність освячення (святості) є вдячна синівська любов до Бога й любов до братів і ближніх, ціль — слава Божа. Святість у цьому житті не досконала, а зростаюча: віруючий досконалий тільки у Христі. Тільки пильнуючий та перебуваючий у Христі має силу святості, без якої ніхто не побачить Господа. Але й при святому житті християнин завжди потребує прощаючої сили Крові Христа, бо той, хто говорить, що не має гріха, обманює себе.»¹

Одним з найцікавіших моментів в богословському портреті російсько-українського баптизму є метаморфоза, що виникла з розумінням ідеї передвибрання та призначення. Дискусія навколо ідеї передвибрання йшла в християнстві давно, але саме в протестантизмі вона прийняла найбільш гостру форму.

¹ История евангельско-баптистского движения в Украине. — С. 256.

Як відомо, учень Кальвіна Теодор Беза (1519 — 1605), директор Женевської академії, до 1589 р. майже завершив систематизацію кальвінізму в своїй тритомній праці «Богословські трактати». Як відправну точку своєї системи він вибрав призначення, тобто Божествене незалежне рішення про участь кожної людини. Всі інші доктрини Беза розглядав як наслідки цього рішення. Таким чином, доктрина про призначення набула статусу керуючого принципу кальвінізму, хоча сам Кальвін не відводив їй такого місця.

Виходячи з уявлення про незалежного Бога, Який у Своїх рішеннях та у Своєму виборі зовсім не залежить від людської волі й Котрий ніяк не підлеглий ніяким законам, Кальвін наполягав на доктрині абсолютного подвійного призначення, згідно з якою Бог призначає деяким вічне життя, а іншим вічну смерть, не звертаючи уваги на їх особисті заслуги або недоліки. Не тільки спасіння, але й кожний крок у житті людини, тобто все повсякденне життя цілком залежить від волі Бога, а не від людського рішення.

У своїх «Настановах» Кальвін пише, що призначення, це «вічне веління Бога, яким Він визначає те, що Він хоче зробити з кожною людиною. Бо Він не створює всім рівні умови, але пропонує одним вічне життя, а іншим — вічне прокляття.» Сам Кальвін, напевно, з жахом писав ці слова, бо він назвав призначення «*Dectum horribile*» — дослівно «жахливим повелінням», хоч, звичайно, цей вираз перекладають більш милозвучно як «натякаюче благоговіння».

На природне питання про те, як сполучити це зі справедливістю Бога, традиційний кальвінізм відповідає: «А хто ти, людино, що осуджуєш дії Бога або Його справедливість?» Для Кальвіна призначення було лише одним з проявів загальної тайни людського буття, що закрито від людей. Людям не дано знати, чому Він вибирає одних і відкидає інших.

Це, на перший погляд, фаталістичне вчення, що було сприйнято великою групою західних баптистів — партикулярними баптистами, що віднімає у людини свободну волю, здавалось начебто повинно вести його послідовників у темряву й рабство, але насправді, як показала історія кальвінізму і баптистських громад Північної Америки, воно давало людям незалежне, розсудливе, вольове і відповідальне відношен-

ня до світу і до себе. Саме послідовники цього вчення, пресвітеріани і партикулярні баптисти, створили процвітаючу і демократичну цивілізацію за декілька століть невтомної праці. В чому тайна цього парадоксу? Він у впевненості, яку дає призначення. Послідовник кальвіністського вчення непохитно впевнений, що він спасений і спасенний назавжди, що кожний його крок визначений Всевишнім, і тому він спокійно зустрічає знегоди й рішуче працює в цьому світі. Потусвітне визначення перетворюється в посювітню свободу. Або, як пояснював реформацію Ф.Шеллінг: «В чому спасіння від фатуму? — воно в провидінні!»

Доктрина призначення з неминучістю привела до появи в кальвіністському баптистському богослов'ї двох поглядів на гріхопадіння та на теодицею, тобто на теорію, що пояснює появу зла у всесвіті. Після виходу у світ 1589 р. твору Теодора Бези «Про вчення призначення та його справжнє значення» сформувалися дві відповідні теорії: супралапсаризм і інфрасупралапсаризм.

Послідовне і суворе застосування призначення і Божої незалежності, яке проводив Беза, привело до крайнього супралапсаризму (від *Supra lapsum* — до гріхопадіння). Суть цієї теорії в тому, що призначення Бога діяло до гріхопадіння і воно зумовило гріхопадіння. В такому випадку Бог стає винуватцем, або джерелом гріха і зла, хоч у кінцевому випадку заключне самовиявлення Бога в кінці часів й усуває зло у всесвіті. Цій теорії протистояла теорія інфрасупралапсаризму, яка вважала, що гріхопадіння сталось з причини свобідної волі людини та з-за її провини, і лише після гріхопадіння стало діяти Боже призначення одних до погибелі, а других до спасіння. Ця теорія нібито знімала з Бога вину за гріх і зло у всесвіті, так як вказувала, що гріх не входив у план Божий і Бог міг розгорнути історію всесвіту і без гріхопадіння.

З вчення про призначення впливає також теорія про обмежене викуплення. Вона виходить з того, що Христос помер не за всіх людей, а тільки за вибраних і визначених (призначених) до спасіння, хоч Новий Заповіт проголошує, що смерть Христа здійснилася за всіх. Але якщо вважати, що Христос дійсно помер за всіх, а не тільки за спасених, то здається, що Його жертва для деяких була даремною. В той же час уявити собі в рамках суворо логічної та чітко перевіреної за Арісто-

телевими принципами системи кальвінізму розумного Бога, що діє даремно і нерозумно, та ще в такому важливому питанні як спасіння, було просто не можливо.

Саме через віру в таке особливе, обмежене або часткове вибрання, баптисти, що додержувались таких поглядів, отримали назву часткових або партикулярних баптистів. На противагу їм, баптисти, що стоять на армініанських позиціях, почали називатися загальними баптистами.

Армініанство почалося з «Ремонстрації», тобто заяви від 14 січня 1610 р., в якій було 5 пунктів, що вказували на незгідність з доктриною призначення. «Ремонстрацію» підписали 46 служителів голландської реформатської церкви. Сам Яков Арміній, ідейний натхненник «Ремонстрації», помер за рік до цієї події. Перша частина «Ремонстрації» містила протест проти супралапсаризму і інфрасупралапсаризму, а також проти теорії обмеженого викуплення і теорії вічної безпеки християнина, зміст якої полягає в тому, що передвибраний і спасений вже ніколи і ні за яких умов не може загубити своє спасіння. Ці погляди ремонстранти вважали не біблійними.

У другій частині заяви ремонстранти давали своє розуміння доктрини передобрання:

- призначення обумовлюється вірою, засудження обумовлюється невірою;

- призначення до спасіння належить всім, і саме таким чином, що ніхто не отримає прощення крім тих, хто повірили;

- благодать діє не нездоланно;

- залишається невирішеним: чи підлягає благодать згладжуванню?

Всі 5 пунктів «Ремонстрації» чітко вказують на свободну волю людини і її участь у процесі спасіння. Але при цьому армініанство не слід плутати з пелагіанством, з яким боровся Августин. Пелагій вважав, що людина не настільки гріховна, що не може власними зусиллями відповісти на заклик благодаті Бога. Арміній, як і Кальвін, вважав людину абсолютно поневоленою гріхом, і в цьому стані людина не в силах зробити вибір на користь Бога. Але, якщо Кальвін говорив далі, що благодать непереборна (тобто, хоче людина чи ні, благодать рятує грішника), то Арміній стверджував, що благодать тільки врівноважує

гріховний початок у людині так, що його воля стає дійсно вільною і вона може самостійно і з повною відповідальністю прийняти рішення: прийняти або відкинути спасіння, запропоноване Богом.

На жаль, більшість партикулярних баптистів свідомо або несвідомо спотворювали армініанство, видаючи його за пелагіанство, що намагається виправдати людину власними заслугами та добрими справами. Також і загальні баптисти часто спотворювали вчення кальвіністів, видаючи, що воно дозволяє віруючим жити безвідповідально, бо ніщо, навіть гріх, не може позбавити людину спасіння.

Ортодоксальні кальвіністи на Дортському (Дортрехтському) соборі 1619 р. у відповідь на «Ремонстрацію» прийняли 5 основних принципів свого вчення, які до цього часу є основними положеннями партикулярних баптистів:

- повна порочність людини, тобто вона нічого не може зробити для свого спасіння;

- безумовний вибір, тобто людина вибирається Богом без будь-яких на це підстав і умов;

- обмежене викуплення, тобто Христос помер тільки за вибраних, а не за всіх людей;

- непереборна благодать, тобто якщо людина вибрана для спасіння, вона не може чинити опір Святому Духові;

- вічна безпека, тобто одного разу спасенний — спасенний назавжди, і він не може бути залишений Богом.

Російсько-український баптизм XIX століття на етапі осмислення своєї богословської позиції, без сумніву, знаходився під впливом німецького баптизму. Особливо це стосувалося його українського і кавказького крила. Саме тут на півдні Російської імперії баптизм прийняв дуже чітку кальвіністську спрямованість. У «Віровченні російських євангельських християн-баптистів», надрукованому в Ростові-на-Дону 1906 р. (в основі якого лежало гамбурзьке сповідання Онкена), говориться: «Ми віримо, що від вічності було вільне, нічим поза себе не кероване благовоління Бога — викупати грішників. Тому, як перед заснуванням світу, за незчисленною любов'ю Бога було вирішено, що Єгова — Помазаник, через Своє олюднення і смерть повинен був зробитися Відкупителем, то загублені, котрим на протязі часу дійсно повин-

но було бути надано викуплення, були вибрані також Отцем, ймення їх записані на небесах і самі вони передані в руки Відкупителя, як Його народ, як вівці Його отари, і як Його наречена. Цим особам було визначено вічне життя в Ісусі Христі і в той же час визначені ті засоби, які повинні їх привести до віри у Христа, до святості і, нарешті, до вічного блаженства. Таке визначення Бога встановлено на віки і незмінно, так що ті, кого воно стосується, — не можуть бути вирвані з рук Христових, але силою Бога додержуються у вірі і любові до Христа, доки вони не зробляться спадкоємцями слави Його».¹

Ця стаття чітко показує впевненість південноросійських баптистів не тільки в супралапсаризмі, але і у вічній безпеці послідовників Христових, які ні за яких обставин не можуть загубити спасіння. В той же час північне крило вітчизняного євангельсько-баптистського руху богословськи знаходилося під впливом англійського дарбізму і загального баптизму. Тому там і панувало більш армініанське, ніж кальвіністське, уявлення про передвибрання, а, можливо, там більш сильно почувався вплив православної богословської думки. Зокрема, віровчення І.С.Проханова (1910 рік) говорить про передвибрання людини до спасіння і про призначення так: «Божа благодать пропонується всім людям, а не тільки призначеним до вічного спасіння. Боже призначення одних до вічного спасіння, а інших — до вічного засудження ґрунтується на передбаченні того, приймуть вони Його заклик чи ні. Благодать Бога не стискує свободи людини, не діє на неї нездоланно і не виключає активної участі людини в тому, що в ньому здійснюється через неї. Благодать необхідна людині і для збереження себе у вірі. Якщо вона шукає її впливу і дії, то вона ніколи не загине, ніхто не викраде її з рук Отця, але сама людина за вільним рішенням може відмовитися від благодаті і полюбити цей вік і навіть загинути».²

Таке цілком армініанське розуміння передвибрання поступово почало завойовувати все більше прихильників після об'єднання євангельських християн і баптистів в один союз і особливо після 1944 року, коли богословське лідерство у Всесоюзній Раді ЄХБ перейшло до єван-

¹ Цитується без біблійних посилань з «Истории евангельско-баптистского движения в Украине». — С. 262.

² Цитується без біблійних посилань з «Истории баптизма». — С. 444.

гельських християн. Післявоєнний баптизм повністю став на армініанські позиції і Віровчення євангельських християн-баптистів, що було прийняте на 43 з'їзді ЄХБ у 1985 році говорить: «Бог пропонує людині спасіння у Христі безкоштовно. Від людини залежить прийняти вірою спасіння, що пропонується йому і вічне життя, або відкинути їх».¹ Так південноросійський баптизм, почавши з кальвінізму, повністю перейшов на армініанські позиції та з початку 90-х років ХХ ст. при новому зіткненні з кальвінізмом щиро відстоює свої армініанські погляди. Особливо це стосується фундаменталістсько налаштованих автономних та незалежних баптистських груп, що вийшли з Ради Церков ЄХБ.

1.4. Церковний устрій, священнодії, служителі церкви

Уявлення про церкву, її дії і структуру показує чисто зовнішню, але саме наочну різницю між баптизмом та історичними групами християнства.

Після перших осяянь і зміни світоглядних і богословських поглядів ранні реформатори намагались пропагувати свої думки, не виходячи з католицької церкви. Але церква відповіла відлученням і гонінням, тому протестантам довелося поміркувати про природу церкви.

Лютер охарактеризував Церкву таким чином: «Надійною ознакою, за якою можна впізнати християнську конгрегацію, є те, що там проповідується чисте Євангеліє... Відповідно, де Євангеліє відсутнє, керують лише людські вчення, там не має християн, а лише одні язичники, незалежно від їх числа і від того, яким би святим життям вони не жили».

З цього визначення зрозуміло, що правомірність і вірність церкви і її служителів визначається не історичною апостольською спадкоємністю, а богословською та духовною спадкоємністю від Апостолів. Для протестантів апостольська спадкоємність полягала в тому,

¹ Цитується без біблійних посилань з «Истории баптизма». — С. 462.